

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Terreur op de Coolsingel

Kruizinga, S.; Petram, L.

Publication date

2018

Document Version

Final published version

Published in

Historisch Nieuwsblad

License

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kruizinga, S., & Petram, L. (2018). Terreur op de Coolsingel. *Historisch Nieuwsblad*, 27(5), 14-20. <https://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/49513/terreur-op-de-coolsingel.html>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

DE TELEGRAAF:
'HET HEELE TROTTOIR
WAS DONKERROOD
VAN HET BLOED'

TERREUR OP DE COOLSINGEL

Zoetekauw

Zijn liefde voor chocolade wordt de Oekraïense nationalist Jevhen Konovalts fataal. Een fraai verpakte doos bonbons ontploft in zijn handen.

IN ROTTERDAM VOND IN 1938 EEN AANSLAG PLAATS OP EEN OEKRAÏENSE POLITICUS. NET ALS BIJ DE GIFAANVAL OP SPION SERGEJ SKRIPAL, AFGELOPEN MAART IN SALISBURY, WEZEN DE MEDIA NAAR RUSLAND. DE DADER KON IN ELK GEVAL GEEN NEDERLANDER ZIJN, MEENDEN ZE. WANT HET KWAAD KWAM UIT HET BUITENLAND.

DOOR SAMUËL KRUIZINGA EN LODEWIJK PETRAM
ILLUSTRATIE ERIK FLOKSTRA

→ GROEIENDE VREEMDELINGENANGST IN NEDERLAND

Het was mooi zonnig weer op maandag 23 mei 1938. Op de Coolsingel in Rotterdam was het rond lunchtijd dan ook erg druk. Onder de mensenmenigte bevond zich een man die een doos met chocolaatjes droeg. Hij had zojuist de lobby van Hotel Atlanta verlaten en passeerde om veertien minuten over twaalf café Sandeman en bioscoop Lumière. Op dat moment ontplofte er een bom. Het was een zware klap: tientallen ruiten sneuvelden en tot op honderden meters afstand was de explosie hoorbaar. Als door een wonder vielen er maar vijf slachtoffers. Er waren twee lichtgewonde dames, twee zwaar-gewonde heren en één dode: de man met de chocolaatjes. Zijn lichaam was 'volkomen aan stukken gereten', rapporteerde *De Telegraaf* die avond. 'Het heele trottoir was donkerrood van het bloed.'

Spanningen in Europa

De bomontploffing leidde tot grote opschudding. Was het een ongeluk? Of een aanslag? En wie was het slachtoffer? De politie wist alleen te melden dat het slachtoffer een doos bij zich had gehad, 'grootendeels beplakt met gekleurd papier'

met een 'Oost-Europeesch aandoend patroon'. En in de kleding van het dodelijk slachtoffer had ze een paspoort aangetroffen op naam van Josef Nowak, wonende te Berlijn. Passanten hadden bovendien kort voor de ontploffing twee mannen 'een vreemde taal' horen spreken op de Kruiskade. Pers en publiek trokken al snel de conclusie dat de Nederlandse rust van buitenaf was verstoord. De steeds sterker oplopende spanningen in Europa lieten Nederland niet langer ongemoeid. Er zat aanvankelijk weinig schot in het politieonderzoek. En toen navraag bij de Duitse autoriteiten uitwees dat het paspoort op naam van Josef Nowak vals was, verloren de rechercheurs ook hun belangrijkste aanknopingspunt. Maar de politie had wel iemand op het bureau zitten die mogelijk meer wist. Het ging om een man die op de dag van de bomexplosie naar de kamer van 'Nowak' in Hotel Atlanta had gebeld. Een receptionist had hem te woord gestaan, zonder te melden dat 'Nowak' dood was, en had de politie doorgegeven dat ene Ladislav Bora op zoek zou zijn naar het dodelijk slachtoffer en later die dag per vliegtuig vanuit Wenen op vliegveld Laakhaven zou aankomen. →

INTERNATIONAAL COMLOT

De politie had hem daar opgewacht en mee naar het bureau genomen, maar Bora zweeg. Pas de volgende dag, na een confrontatie met een foto van de resten van het slachtoffer, verbrak hij zijn stilzwijgen. Hij stelde zich voor als Wladyslaw Baranowski en vertelde dat de dode eigenlijk Jevhen Michaelovich Konovalts heette. Hij kende het slachtoffer goed: beiden woonden in Rome en waren leidende figuren in de Organisatie van Oekraïense Nationalisten (OON), die een groot en onafhankelijk Oekraïne nastreefde. Mocht de politie nog rekening hebben gehouden met een tragisch ongeluk, dan kon deze theorie nu aan de kant worden geschoven. Er woedde al ruim twintig jaar een ingewikkelde machtsstrijd in Oekraïne, en gezien Konovalts' prominente positie hierin was het waarschijnlijk dat hij het slachtoffer was geworden van een gerichte

aanslag. Hij was naar Rotterdam gekomen omdat hij er een afspraak had gehad met 'een vertrouwensman', vertelde Baranowski verder. Het was waarschijnlijk deze persoon geweest 'die hem op de een of andere manier een helsche machine in handen heeft gegeven'. De vertrouwensman sprak Oekraïens, verklaarde Baranowski verder, en noemde zich 'Walouc'. Dit was alles wat hij van hem wist. De Rotterdamse politie informeerde direct bij buitenlandse collega's wie deze man kon zijn en kreeg daarbij vooral veel steun van de Gestapo. Dat de geheime dienst van nazi-Duitsland zo behulpzaam was, verbaast overigens

TEGEN DE RUSSEN
DE ROTTERDAMSE
POLITIE KRIJGT STEUN
VAN DE GESTAPO

SPAANSE BURGEROORLOG

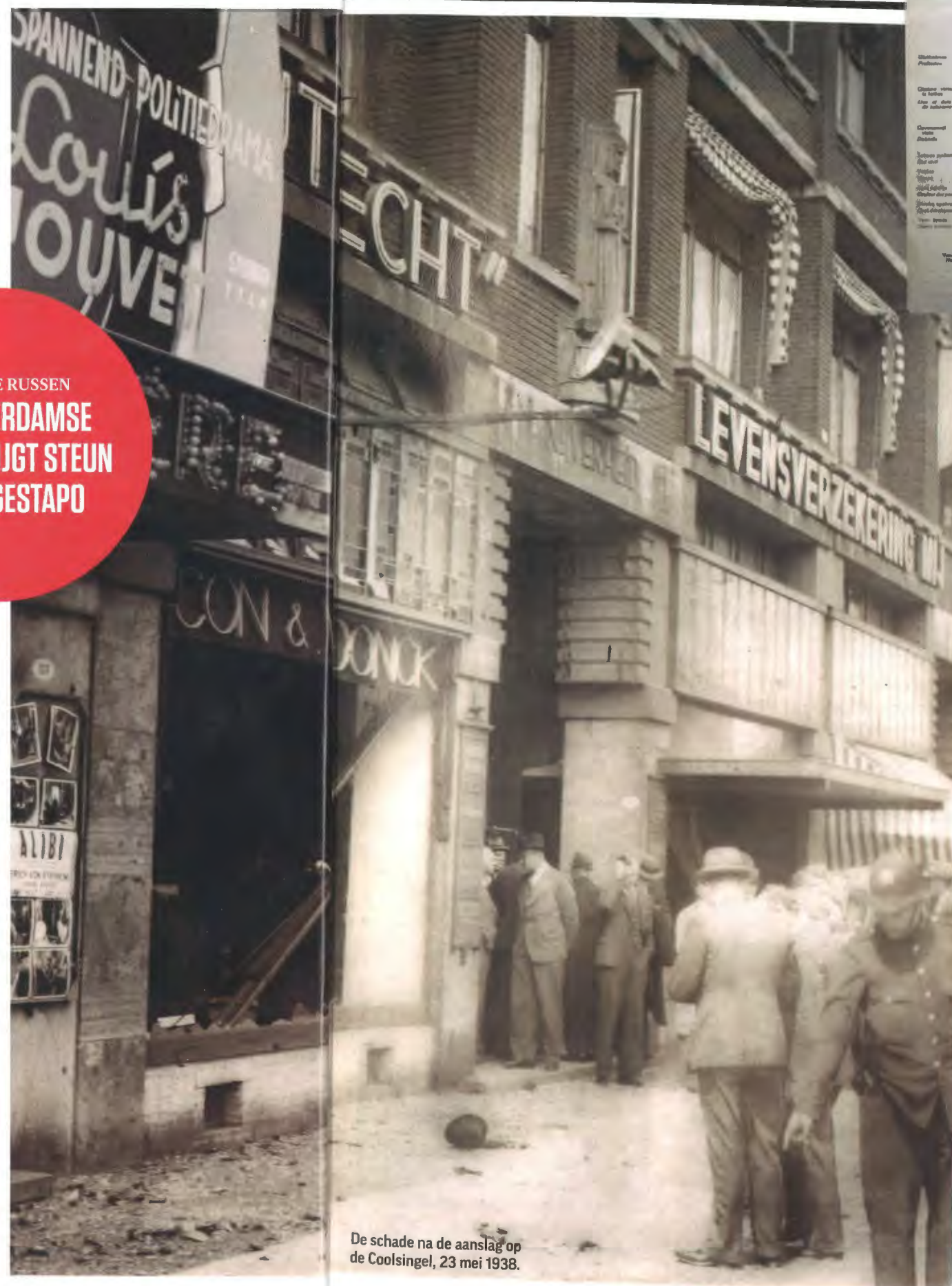
ANGST VOOR TERUGKEERDERS

Het communisme heeft in Nederland nooit een grote aanhang gekregen, maar boezemde toch veel angst in. Die kwam sterk tot uiting toen vanaf 1936 bijna 800 Nederlanders actief werden als vrijwilliger in de Spaanse Burgeroorlog. Velen van hen zouden onder valse

voorwendselen zijn geronseld door pionnen van Stalin, zo heette het, om vervolgens willoos te worden geïndoctrineerd door de communistische leer. Niemand wist als wat voor personen zij zouden terugkeren, maar dat ze zouden weten hoe ze wapens moesten hanteren stond vast.

Gevaarlijke terroristen?
Op 5 december 1938 keren Nederlanders die in de Spaanse Burgeroorlog hebben gevochten terug. De vraag is of zij nog wel te vertrouwen zijn.

De schade na de aanslag op de Coolsingel, 23 mei 1938.

Legitimatie
Het paspoort van de vermoorde Jevhen Konovalts.

niet: de grootste tegenstander van de OON was de Sovjet-Unie, en de ontmaskering van een complot van Stalin zou de nazipropaganda niet ongelegen komen. De Rotterdamse politie en de Gestapo achtten het al snel het meest waarschijnlijk dat Konovalts was omgebracht door de 'OGPOe', de gevreesde buitenlandse arm van het Volkscommissariaat voor Binnenlandse Zaken van de Sovjet-Unie, oftewel de voorloper van de KGB. Let wel: het betrof hier niet meer dan een vermoeden; hard bewijs was er niet. Maar toen dit bijna een week na de dodelijke explosie naar buiten lekte, werd het door de pers al bijna als vaststaand feit gepresenteerd, vergezeld van paranoïde analyses van de Sovjet-Unie. *Algemeen Handelsblad* drukte haar lezers bijvoorbeeld op het hart dat 'scherpe waakzaamheid' geboden was.

'Tataarsche onverschilligheid'

De OGPOe had al eerder aanslagen in Nederland voorbereid, wist de krant, en had 'luisterposten' in de arbeidersbeweging. *De Tijd* analyseerde het karakter van de 'terroristen' als 'cynisch, met tataarsch-fatalistische onverschilligheid tegenover mensenlevens'. En *Het Vaderland* concludeerde uit de vermoedens omtrent de toedracht op de Coolsingel dat 'men te Moskou alle middelen goed vindt, als ze maar tot het doel leiden: verzwakking van den vijand'.

De manier waarop de kranten reageerden, is tekenend voor het Nederland van kort voor de Tweede Wereldoorlog. Bij alles wat de rust in de samenleving verstoort werd direct in alle toonaarden benadrukt dat het kwaad uit het buitenland kwam, dat het →

'on-Nederlandsch' van aard was. Op vergelijkbare wijze werd bijvoorbeeld geduid dat kleine groepen Nederlanders extreme ideologieën als communisme en nationaal-socialisme aanhingen. Er werd vaak over deze politieke stromingen gesproken als besmettelijke ziektes, waarvan de ziektekiemen van grote afstand kwamen aanwaaien en hier weerloze elementen in de samenleving besmetten. Eind 1936 constateerde de Centrale Inlichtingendienst, de voorloper van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, weliswaar dat het Nederlandse volk overwegend 'kernegezond' was, maar men droeg de politie wel op 'met onverpoosden ijver' te blijven letten op mogelijke besmettingen. Het meest vatbaar voor 'vreemde smetten' waren 'de lieden, die door gebrek aan stevige beginselen en echt nationaal besef, geen weerstand kunnen bieden aan den gevaarlijken aanval van de besmettingsbacil - het zijn die soort mensen, die wel bewondering hebben voor een Duitschen majoor, maar weinig voelen voor een Hollandschen milicien - of lieden, die gretig luisteren naar de brallende en misleidende taal van een Russischen agitator, maar het oor sluiten voor de verstandige woorden van hun eigen pastoor of predikant.'

Nederland probeerde zo - voor het gevoel tenminste - de onrustbarende ontwikkelingen van elders in Europa zo veel mogelijk buiten de deur te houden. Men sloot er niet de ogen voor, zoals lange tijd door historici is beweerd, maar beschouwde

Forensisch onderzoek
Officier van Justitie W.H. Wilbrennik onderzoekt de ontplofte bonbandoos.

wat er in de Sovjet-Unie, Duitsland en andere landen gebeurde als uitingen van ziekte en verderf, waar Nederlanders 'van nature' tegen bestand waren. Maar het was natuurlijk de vraag hoelang dit zo zou blijven. In Duitsland was ook lange tijd niets aan de hand geweest, maar had de ontwrichtende nasleep van de Eerste Wereldoorlog ertoe geleid dat de natuurlijke

afweer van de bevolking was verzwakt, en daarom waren veel Duitsers vatbaar geworden voor de lokroep van extreme politieke ideologieën.

Vrees voor de toekomst

Op vergelijkbare wijze had in Rusland in 1917 de revolutiebacil kunnen toeslaan. En ook in Spanje hadden extremistische ideologieën om zich heen kunnen grijpen, met alle gevolgen van dien: in 1936 was er een burgeroorlog uitgebroken. 'Het zenuwgestel der menschen in Spanje is in de war gebracht,' schreef *De Tijd* op 18 juni 1937. De krant waarschuwde dat er een groot risico bestond dat de infectie verder om zich heen zou grijpen en heel Europa bevangen zou raken.

Bij verschillende gebeurtenissen in de jaren dertig wordt zichtbaar dat onder de analyses van het verderfelijke buitenland de vrees schuilging dat Nederland vroeg of laat een soortgelijke richting op zou gaan. Deze angst is bijvoorbeeld af te lezen aan de bijzonder verontruste reacties op de honderden Nederlanders die gehoor gaven aan de oproep van de Sovjet-Unie om in de

**MANIPULATIE PUBLIEK
PARANORMALE
INTERESSE**

Frederick Marion was in de jaren dertig een internationaal bekende helderziende die zijn faam vooral te danken had aan het opsporen van verborgen objecten. Hij profiteerde van de sterke

interesse in paranormale activiteiten in deze periode, die was aangewakkerd door het verdwijnen van aloude zekerheden. In de wetenschap legde Freud het onderbewuste bloot en natuurwetenschappers deden ontdekkingen over een niet-zichtbare wereld. Uitgebreid onderzoek in 1937 wees uit dat de gave van Marion vooral bestond uit het op geraffineerde wijze lezen van de reacties van zijn publiek.

BERICHT VAN GENE ZIJDE

Consternatie
Vlak na de ontploffing van de bom stromen de nieuwsgierigen toe. Er rukken drie ambulances uit en de politie zet de Coolsingel af.

**WANTROUWEN
ALLE NIET-NEDERLANDERS
ZIJN AUTOMATISCH
VERDACHT**

Volgens deze prent uit NSB-krant *Volk en Vaderland* uit juni 1938 toast Stalin (rechts) met de gemaskerde dader.

Spaanse Burgeroorlog (1936-1939) te gaan vechten: zouden zij daar een opleiding als stoottroep van de wereldrevolutie krijgen? En hij wordt ook zichtbaar in de complottheorieën die na de moord op Konovalts de ronde deden. Zo zou zijn moordenaar hebben kunnen ontsnappen dankzij steun van Nederlandse communisten die waren geïnfiltrerd in de marechaussee. De manier waarop in Nederland de broeierige internationale aanloop naar de Tweede Wereldoorlog werd geduid had tot gevolg dat alle niet-Nederlanders automatisch verdacht waren. De aanslag op de Coolsingel versterkte dit gevoel. Die gaf geen aanleiding tot een vreemdelingen-telling, zoals de NSB-krant *Volk en Vaderland* bepleitte, maar speelde wel op de achtergrond mee bij het in deze periode gevoerde vreemdelingendebat, waarin werd gesproken over de opname van voornamelijk Joodse vluchtelingen uit Duitsland.

Wellicht zou de angst voor vreemdelingen zijn verminderd als de aanslagpleger was gevonden, maar alle internationale hulp ten spijt lukte het de politie niet 'Walouc' op het spoor te komen. Ook de hulp van een helderziende kon hierin geen verandering brengen. Na herhaald aandringen van Josef Kruas, een Tsjech die onder de artiestennaam Frederick Marion met een show door Europa trok en juist rond het moment van de aanslag zijn paranormale kunsten in Rotterdam vertoonde, stemde de politie in met zijn medewerking. Agenten stelden enkele bewijsstukken ter beschikking en namen hem mee naar de Coolsingel, waar Marion wist te vertellen dat 'twee menschen [...] met elkaar in contact gekomen' waren, wat verband zou houden met 'een langwerpige doos, waarin zoetigheden hebben gezeten' - details die hij gewoon had ontleend aan het uitgelekte verhoor van Baranowski.

De politie wuifde aanvankelijk alle kritiek naar aanleiding van deze seance weg door te zeggen dat ze vooral had ingestemd met het voorstel van Marion om voorgoed een antwoord te hebben wanneer weer eens gevraagd zou worden waarom ze niet de

hulp van een helderziende inriep bij het onderzoek naar een misdrijf. Maar uiteindelijk ging zelfs minister van Justitie Carel Goseling diep door het stof: hij noemde de inmenging van Marion 'allerminst gelukkig'.

Lugubere ontmoeting

Het zou meer dan vijftig jaar duren voordat er duidelijkheid kwam over de zaak. En toen bleek dat de vermoedens van politie, pers en publiek juist waren geweest: het gevaar was inderdaad uit het buitenland gekomen en het was de Sovjet-Unie die erachter had gezeten. Dit bleek uit de memoires van de voormalige Sovjetspion Pavel Soedoplatov, gepubliceerd in 1995. Soedoplatov, afkomstig uit het oosten van Oekraïne, bekende hierin de moord op Konovalts. Hij had zich tegenover Konovalts voorgedaan als de Oekraïense nationalist Walouc en gedurende anderhalf jaar hadden de twee elkaar enkele malen ontmoet. Zo was hij 'de vertrouwensman' geworden. In mei 1938 nam Soedoplatov opnieuw contact op: hij had waardevolle informatie en wilde Konovalts in Rotterdam spreken. Maar deze keer was het doel van de ontmoeting luguber. Soedoplatov wist dat Konovalts dol was op chocola en had de bom daarom verstopt in een doos bonbons. 'Ik wens u veel succes,' had Stalin hem gezegd bij zijn vertrek uit Moskou. 'Ik hoop dat hiermee de Oekraïense fascistische beweging onthoofd wordt, en dat de andere benedeiders elkaar

Stalins klusjesman
Pas in 1995 blijkt dat Pavel Soedoplatov de moordenaar is van Jevhen Konovalts. De Sovjet-leider belooft hem met hoge functies.

ONAFHANKELIJKHEIDSSRIJD VERDEELD OEKRAÏNE

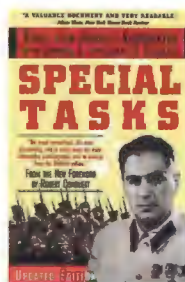
Oekraïne was eeuwenlang onderdeel van het Russische tsarenrijk, maar was na de Oktoberrevolutie van 1917 onafhankelijk geworden. Vrijwel meteen daarna ontstond er een ingewikkelde machtsstrijd, waarin verschillende Oekraïense facties tegen elkaar vochten en tegen strijdkrachten uit onder meer Sovjet-Rusland en Polen. In 1921 werd de Oekraïense Republiek verdeeld onder Polen, Roemenië en Tsjecho-Slowakije, maar het leeuwendeel werd onderdeel van de Sovjet-Unie. De anticommunistische Organisatie van Oekraïense Nationalisten (OON) bleef ook na 1921 strijden voor onafhankelijkheid.

daarna afmaken in hun strijd om de macht.' Na de ontmoeting in Hotel Atlanta had Soedoplatov snel het land verlaten. Hij klom op in de rangen van de OGPOe en zou onder meer de leiding krijgen over de operatie die leidde tot de moord op Leon Trotski, in augustus 1940 in Mexico. ■

Samuël Kruizinga is universitair docent nieuwste en militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Lodewijk Petram is schrijver, historicus en econoom. Samen werken zij aan een boek over de Nederlandse vrijwilligers voor de Spaanse Burgeroorlog, dat in 2019 verschijnt.

JOZEF STALIN:
'IK HOOP DAT DE OEKRAÏENSE FASCISTISCHE BEWEGING WORDT ONTHOOFD'

MEER WETEN

Special Tasks. The Memoirs of an Unwanted Witness, a Soviet Spymaster (1995) door Pavel Sudoplatov.

De GPOe op de Overtoom. Spionnen voor Moskou 1920-1940 (1989) door Igor Cornelissen.

Stadsarchief Rotterdam Het politiedossier over de aanslag op Jevhen Konovalts is beschikbaar via stadsarchief.rotterdam.nl/moordaanslag-op-konovalts.

COLLEGEDAG

MAANDAG 7 MEI 2018

PLUS:
BELUISTER UNIEKE RADIO-OPNAMEN UIT HET ARCHIEF VAN BEELD EN GELUID

Praktische informatie

DATUM Maandag 7 mei 2018
TIJD 9.30-17.00 uur, deuren openen om 9.00 uur
LOCATIE Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Media Parkboulevard 1, Hilversum
PRIJS
Voor leden € 69,-
Regulier € 89,-
Nog geen lid? Meld u nu aan en ontvang 5 nummers én uw ticket voor slechts € 94,-
INCLUSIEF vier inspirerende lezingen van top-historici, lunch, koffie/thee, bezoek aan de Beeld en Geluid Experience en toegang tot de collectie.

Meld u nu aan!
Bestel nu uw tickets op historischnieuwsblad.nl/events. Hier vindt u ook meer informatie over de sprekers en details over de invulling van het programma.

1943 WO2 IN NEDERLAND

Tijdens een collegedag van *Historisch Nieuwsblad* vertellen experts u alles over de Tweede Wereldoorlog in Nederland.

In het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid nemen we u op maandag 7 mei mee naar het kanteljaar 1943. Dit jaar luidde voor de Duitsers het begin van het einde in. In Stalingrad werden de soldaten van het Derde Rijk vernietigend verslagen en ook uit Noord-Afrika moesten zij zich terugtrekken. In Italië kwam Mussolini ten val. Ondertussen nam in Nederland de invloed van de oorlog juist toe. Zo voerde de bezetter de verplichte *Arbeitseinsatz* in. In april en mei braken grote stakingen uit omdat

Nederlandse oud-militairen zich moesten melden voor krijgsgevangenschap. En toen verzetslieden enkele hoge NSB'ers liquideerden, namen de nazi's wraak op onschuldige burgers. Ook namen zij in Vught het enige SS-concentratiekamp buiten nazi-Duitsland in gebruik.

Tijdens deze dag vertellen vier experts – dr. Ad van Liempt, Elias van der Plicht, dr. Gerrit Valk en dr. Bas Kromhout – u over de ingrijpende gebeurtenissen in dit oorlogsjaar.